

ΒΙΟΦΙΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΒΙΟΦΟΒΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΕΜΒΙΟΥΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Χριστοδούλου Νικόλαος, MA, PhD.

Κ.Π.Ε. Αργυρούπολης, Μπουμπουλίνας 3, Τ.Κ. 16451, Αργυρούπολη, Τηλ: 210 9959251,

email: acee@otenet.gr

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: βιοφιλικές βιοφοβικές στάσεις, εξημερωμένοι ή μη έμβιοι οργανισμοί, συστημικά δίκτυα, ανάλυση λόγου, Συστημική Λειτουργική Γραμματική, τροπικότητα, δομές δράσης μεταβατικού ή αμετάβατου τύπου, βιοκεντρισμός, ανθρωποκεντρισμός.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Επιστημονική έρευνα κατά τη διάρκεια σχολικού προγράμματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η παρούσα έρευνα μέσα από την παραγωγή κειμένων και τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων εξετάζει αν και κατά πόσο είναι βιοφιλικές ή βιοφοβικές οι στάσεις των μαθητών/τριών της Γ΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου απέναντι στα ζώα, κατά την έναρξη υλοποίησης ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίζεται στη χρήση των συστημικών δικτύων και στην ανάλυση της παραγωγής λόγου. Το βιοφοβικό προφίλ ενός ζώου προσδιορίζεται κυρίως από δομές δράσης μεταβατικού τύπου και φαίνεται να είναι σε στενή συνάφεια με το αν το συγκεκριμένο ζώο είναι μη εξημερωμένο. Διαπιστώνεται ο στενός συσχετισμός ενός βιοφιλικού προφίλ με την ταχύτητα του ζώου και το γεγονός ότι και στα δύο είδη προφίλ ελάχιστη αναφορά γίνεται σε ηθικούς όρους, στο ενδιαίτημα των ζώων και ακόμη λιγότερο στη θέση που έχουν τα τελευταία σε αυτό. Ωστόσο, η ανάλυση των απαντήσεων που αφορούν τη θέση των μη εξημερωμένων ζώων στο οικοσύστημα δείχνει αυξημένη ευαισθητοποίηση για την αναγκαιότητα της ύπαρξή τους ως στοιχείων των τροφικών αλυσίδων και ότι η φύση θα ήταν καλύτερη με περισσότερα μη εξημερωμένα είδη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έρευνες σε επιστήμες όπως η ψυχολογία, ανθρωπολογία, φυσιολογία και ιατρική υποστηρίζουν την υπόθεση μιας γενετικά προδιαθετημένης ανάγκης του ανθρώπου, ανεξάρτητα από ηλικία και προέλευση, να συσχετίζεται με τη φύση. Αυτή είναι η υπόθεση της βιοφιλίας (biophilia) η οποία πρόσφατα έχει αμφισβητηθεί αν και κατά πόσο αποτελεί μια γενετική προδιάθεση, ενώ υποστηρίζεται ότι μάλλον αποτελεί μια 'κοινωνική' κατασκευή που εμπεδώνεται κυρίως μέσω της παραγωγής λόγου από την παιδική ηλικία (Kahn, 2001). Με αφετηρία αυτό τον προβληματισμό η παρούσα έρευνα εξετάζει αν και κατά πόσο είναι βιοφιλικές ή βιοφοβικές (biophobic) οι στάσεις των μαθητών/τριών της Γ΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου απέναντι στα ζώα (εξημερωμένα και μη), κατά την έναρξη υλοποίησης ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Μέσα από μια ποικιλία δραστηριοτήτων όπως παραγωγή κειμένων και συμπλήρωση ερωτηματολογίων εξετάζεται εξάλλου και το αν και κατά πόσο οι βιοφιλικές ή βιοφοβικές στάσεις των μαθητών/τριών βασίζονται σε ηθικούς όρους και ηθικές αξίες τους/τις οποίους/οποίες αποδίδουν σε συγκεκριμένα είδη ζώων. Πρόκειται για έρευνα ενσωματωμένη στις ιδιαίτερες συνθήκες ενός συγκεκριμένου προγράμματος Π.Ε. προκειμένου: α) τα συμπεράσματά της να αξιοποιηθούν ως διαγνωστικό εργαλείο για τη διατύπωση των στόχων και τον προσδιορισμό των δραστηριοτήτων του προγράμματος και β) να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο τα μεθοδολογικά της εργαλεία μπορούν να αξιοποιηθούν σε παρόμοιου τύπου έρευνες. Αντικείμενο της συγκεκριμένης παρουσίασης της έρευνας είναι να δειχθεί η δυνατότητα χρήσης των συστημικών δικτύων και της παραγωγής λόγου ως μεθοδολογικών εργαλείων ανάλυσης κειμένων και απαντήσεων ερωτηματολογίων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Σε ένα δείγμα 25 μαθητών/τριών της Γ΄ τάξης του 1^{ου} 6/θ Πειραματικού Δ.Σ. του Π.Τ.Δ.Ε. του Π.Α. που είχαν υλοποιήσει στην προηγούμενη τάξη πρόγραμμα Π.Ε. με θέμα ‘την καφέ αρκούδα’ και επρόκειτο να υλοποιήσουν πρόγραμμα Π.Ε. με θέμα ‘τη μεσογειακή φώκια’ έγινε η εξής συλλογή δεδομένων από τους/τις μαθητές/τριες :

- παραγωγή κειμένου με θέμα: ‘το πιο αγαπημένο μου ζώο’
- συμπλήρωση ερωτηματολογίου με ερωτήσεις κλειστού τύπου από το οποίο προκύπτει το βιοφιλικό και βιοφοβικό προφίλ των ζώων
- παραγωγή κειμένου με αντικείμενο την κατηγοριοποίηση ενός θαλάσσιου θηλαστικού ‘της μεσογειακής φώκιας’, ως εξημερωμένου ή μη
- συμπλήρωση ερωτηματολογίου ερωτήσεων κλειστού και ανοιχτού τύπου που σκοπό έχει να διαπιστώσει: α) αν συμπίπτει το πιο αγαπημένο ζώο – παιχνίδι των μαθητών/τριών με την προτίμησή τους/τις για το πιο αγαπημένο ζώο, β) το τι κατανοούν ως ‘φροντίδα’ ενός κατοικίδιου ζώου και γ) τη θέση των μη εξημερωμένων ζώων στο οικοσύστημα.

Η μεθοδολογική προσέγγιση ανάλυσης των κειμένων και των απαντήσεων των ερωτήσεων βασίζεται στη χρήση των συστημικών δικτύων (Bliss, 1983) για την κατηγοριοποίηση των δεδομένων και στην ανάλυση της παραγωγής λόγου (discourse analysis), κάνοντας χρήση συγκεκριμένων στοιχείων της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής (Halliday & Martin, 1993) που έχουν να κάνουν κυρίως με τα εννοιολογικά περιεχόμενα (ανάλυση ρηματικών δομών ορισμού, ύπαρξης, αίσθησης, γνώσης και δράσεων), τις διαπροσωπικές σχέσεις (στη συγκεκριμένη περίπτωση η σχέση των μαθητών/τριών με το έμβιο και αβιοτικό περιβάλλον) και την τροπικότητα (modality: ο βαθμός στον οποίο μια ενέργεια ή σχέση περιγράφεται ως βέβαιη, δυνατή ή πιθανή).

ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Από τη σύγκριση των συστημικών δικτύων που παρουσιάζουν ένα βιοφιλικό και ένα βιοφοβικό προφίλ ζώου προκύπτει ότι και στις δύο περιπτώσεις το προφίλ προκύπτει όχι μόνο από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ζώου (μέγεθος, χρώμα, χαρακτηριστικά μέρους σώματος) και τα αισθητικά σχόλια που μπορεί να τα συνοδεύουν, αλλά και από τις δομές δράσης μεταβατικού ή αμετάβατου τύπου στις οποίες εμπλέκεται το ζώο. Η πιο σημαντική διαφορά είναι ότι στο βιοφοβικό προφίλ κυρίαρχες είναι οι δομές δράσης μεταβατικού τύπου με δράστη το συγκεκριμένο ζώο που ποτέ δεν παρουσιάζεται ως ‘παθών’ και αποδέκτη της δράσης τον άνθρωπο (*μπορεί να... σε χτυπήσει, πιάσει, ρίξει κάτω, φάει, σκοτώσει*). Αξιοσημείωτο είναι ότι ως προς την τροπικότητά τους οι παραπάνω ενέργειες δεν περιγράφονται ως βέβαιες, αλλά δυνατές. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά ενός βιοφοβικού προφίλ αφορούν περισσότερο τα χαρακτηριστικά εκείνα (νύχια, στόμα, δόντια) που του δίνουν τη δυνατότητα να δράσει επιθετικά. Επισημαίνεται επίσης ο στενός συσχετισμός ενός βιοφιλικού προφίλ με την ταχύτητα του ζώου και το γεγονός ότι και στα δύο είδη προφίλ ελάχιστη αναφορά γίνεται σε ηθικούς όρους (λ.χ. *κακά μάτια*), στο ενδιαίτημα των ζώων και ακόμη λιγότερο στη θέση που έχουν τα τελευταία σε αυτό. Τα παραπάνω συμπεράσματα συμπίπτουν και με την ανάλυση των κειμένων που αφορούν το πιο αγαπημένο ζώο των μαθητών/τριών.

Από την κατηγοριοποίηση της μεσογειακής φώκιας ως εξημερωμένου ή μη είδους προκύπτει επίσης ότι κυρίαρχη ιδιότητα είναι η εμπλοκή της ή μη σε επιθετικού τύπου δράσεις όπου ο άνθρωπος παρουσιάζεται να είναι παθών. Άρα διαπιστώνεται μια συνάφεια ανάμεσα στο τι θεωρούν ως μη εξημερωμένο ζώο και στο βιοφοβικό προφίλ όπως αυτό προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση του ερωτηματολογίου. Ωστόσο, η ανάλυση των απαντήσεων που αφορούν τη θέση των μη εξημερωμένων ζώων στο οικοσύστημα δείχνει ότι περισσότεροι από τους/τις μισούς/ές μαθητές/τριες κρίνουν απαραίτητη την ύπαρξή τους ως στοιχείων των τροφικών αλυσίδων (έστω κι αν γίνεται ρητή αναφορά στον όρο τροφική αλυσίδα σε τρεις μόνο απαντήσεις) και πιστεύουν ότι η φύση θα ήταν καλύτερη με περισσότερα μη εξημερωμένα είδη. Τέλος, το

κριτήριο της έμβιας κατάστασης, η δικαιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς τους ως τρόπου επιβίωσης στις δικές μας προκλήσεις και η χρηστική αξία τους για τον άνθρωπο λειτουργούν (μεταξύ άλλων) για το ¼ των μαθητών/τριών ως επιχειρήματα για την προστασία της 'άγριας' ζωής. Διαφαίνεται έτσι μια μεταβατική κατάσταση στην αντίληψη των έμβιων οργανισμών όπου εκτός από την εννοιολογική σύγχυση ανάμεσα στο τι είναι εξημερωμένο είδος ή μη, συνυπάρχουν βιοφοβικές στάσεις απέναντι στα 'άγρια ζώα' ταυτόχρονα με την οικοδόμηση της γνώσης που αφορά τη θέση τους στα οικοσυστήματα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξάλλου παρουσιάζει το γεγονός ότι οι βιοφιλικές στάσεις δεν αποκλείουν τις βιοφοβικές στάσεις απέναντι στα ζώα και το αντίθετο. Για παράδειγμα, στους/στις περισσότερους/ες μαθητές/τριες παρουσιάζονται βιοφιλικές στάσεις απέναντι σε ζώα όπως οι τίγρεις που επειδή έχουν πλούσιο τρίχωμα και έντονα χρώματα θα επιθυμούσαν να τα παρατηρήσουν από κοντά, αγγίξουν, ακόμα και αγκαλιάσουν, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι ταυτόχρονα δεν τα φοβούνται υπερβάλλοντας στο βαθμό δράσης που τους αποδίδουν μέσα από τις αναπαραστάσεις τους. Οι βιοφιλικές στάσεις των μαθητών/τριών απέναντι στα ζώα δεν φαίνεται να καθορίζονται τουλάχιστον άμεσα από τις εμπειρίες τους με ζώα – παιχνίδια, δεδομένου ότι σε λιγότερο από το 1/3 των μαθητών/τριών παρατηρείται σύμπτωση ανάμεσα στο παιχνίδι – ζώο που έχουν και στο ζώο που αγαπούν περισσότερο. Επίσης από τους/τις 11 μαθητές/τριες που έχουν κατοικίδια ζώα μόνο σε μια περίπτωση συμπίπτει η πρώτη επιλογή για το πιο αγαπητό ζώο με το κατοικίδιο που έχει ο μαθητής. Άρα η άμεση εμπειρία με τα ζώα ή τα αντίγραφα τους φαίνεται να μην είναι καθοριστική για το είδος των βιοφιλικών τους/τις στάσεων. Αντίθετα, σποραδικές αναφορές σε λογοτεχνικά στοιχεία (λ.χ. 'ο λαγός και η χελώνα') ή στο περικείμενο που φαίνεται να συμπίπτει με αυτό των λογοτεχνικών κειμένων (λ.χ. *το άλογο πρέπει να ζει σε όμορφο περιβάλλον*) και η πληθώρα των ανθρωπομορφικών, αισθητικών χαρακτηριστικών (*γλυκούλη, τρυφερούλη*) μας υπονιάζει ότι περαιτέρω έρευνα πρέπει να προσανατολισθεί στο πως οι αναπαραστάσεις μέσα από τα ΜΜΕ, τα βιβλία και τις λογοτεχνικές αφηγήσεις συμβάλλουν στην οικοδόμηση ενός βιοφιλικού προφίλ.

Χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο για την περαιτέρω ανάλυση των αποτελεσμάτων κρίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βιοφιλικές ή βιοφοβικές στάσεις των μαθητών/τριών είναι ανθρωποκεντρικές ή βιοκεντρικές (Pepper, 1984). Οι απαντήσεις που αφορούν την περιποίηση των κατοικίδιων ζώων εκτός από βιοφιλικές στάσεις δείχνουν στην συντριπτική τους πλειοψηφία να είναι έντονα ανθρωποκεντρικές (παρουσιάζονται ως κυρίαρχες ανάγκες των ζώων η αγάπη, η συντροφιά, το παιχνίδι, η πράξη του ταΐσματος). Αξίζει στο σημείο αυτό να ερευνηθεί περαιτέρω αν κυρίαρχα κριτήρια βιοφιλικών στάσεων όπως η ταχύτητα των ζώων κρίνονται βιοκεντρικά ως μηχανισμός προσαρμογής ή ανθρωποκεντρικά επειδή η μεγάλη ταχύτητα αρέσει στους/στις ίδιους/ες και αντίστοιχα, κυρίαρχα κριτήρια βιοφοβικών στάσεων όπως η επιθετική συμπεριφορά των μη εξημερωμένων ζώων αν κρίνονται βιοκεντρικά ως μηχανισμός επιβίωσης ή ανθρωποκεντρικά αντανakλώντας ανθρωπομορφικές αντιλήψεις του τύπου 'όπως και οι άνθρωποι έτσι και ένα ζώο δεν σε πειράζει αν δεν το πειράξεις'.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bliss, J., Monk, M. & Ogborn, J. (1983). *Qualitative Data Analysis for Educational Research*, Croom Helm.
- Halliday, M. & Martin, J. (1993). *Writing Science*. The Falmer Press.
- Halliday, M. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Kahn, P. (2001). *The Human Relationship with Nature*. The MIT Press.
- Martin, J. & Veel, R. (1998). *Reading Science*, Routledge.
- Pepper, D. (1984). *The Roots of Modern Environmentalism*. Routledge.